

TÓTH SÁNDOR ATTILA

PALMA KÁROLY FERENC, A TÖRTÉNETÍRÓ

KIVONAT: Palma Károly Ferenc a magyarországi jezsuita történetírás jeles alakja, akinek három, egyre bővülő kiadásban jelent meg a magyar történelmet és királyokat tárgyaló műve, a *Notitia Hungarorum*. Művét már saját korában alkalmasnak tartották, hogy magyarul is megszólaljon s oktatási célokat szolgáljon. E recepciótörténet képezi a dolgozat első részét, majd Mátyás-fejezeteiből válogatunk, fő szempontunknak tekintve a jeles király kultuszának továbbhagyományozását a műben.

KULCSSZAVAK: jezsuiták, a történetírás története, Mátyás király, genealógia, verses elbeszélés

A következőkben Palma Károly Ferencről (1735–1787), a történetíróról adunk rövid áttekintést. Nem célunk, hogy mélyebben elemezzük történetírói munkáit, alakját inkább recepciótörténeti szempontból kívánjuk megvilágítani, utalva azért fontos történeti munkáira, legfőképpen a *Notitiára*, amelyben a Mátyás királyról mondottakat foglaljuk össze röviden írásunk második részében.

1. Dióhéjban életéről s műveiről

Palma Károly Ferencről, a 18. század harmadik harmadának jeles történetírójáról, időről időre megfeledkezünk, s ugyanígy, időről időre eszünkbe jut mun-

kássága. Úgy tűnik, a *fontolva haladás* jellemzi életművének recepcióját. A barokk, s benne a jezsuita történetírásról szóló szimpózium újabb alkalom, hogy felidézzük alakját, életét s műveit, jelesül a *Notitia* című művét.

Kifejezetten életrajzi összefoglalók a 20. század elején készültek. Tóth László életéről és munkáiról értekezett, Tímár Kálmán pedig (a még mindig) kéziratot naplója, a *Diarium Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini, Domini Francisci Karoli PALMA* című mű alapján közölte önéletrajzát.¹ Nem feledkezhetünk azonban meg Szinnyei József írói lexikonjának Palma-szócikkéről sem.² Ebből is értesülünk nevének 18–19. századi említéseiről, többek között a piarista Horányi Elek *Memoria Hungarorum*ának III. kötetében (1777) így ír: „PALMA (CAROLUS) Hungarus, Rosenbergensis. Natus est MDCCXXXV. [1735] Florentibus iuventutis annis Societatem Iesu profitebatur. In collegio Regio-Theresiano complura dedit ingenii praestantis, atque eximiae industriae argumenta.”³ E néhány sor is körvonalazza pályáját: a Liptó vármegyei születésű Palma a jezsuita rendbe lépett (1750), majd elvégezve a bölcseleti (Kassa) és teológiai (Bécs) stúdiumokat, szerzetesi fogadalmat tett. Ezután Nagyszombatban, később a bécsi Theresianumban oktatta az ifjúságot. A szerzetesrend eltörlése (1773) után Krisztina főhercegnő udvari káplánja. Ettől számíthatjuk történetírói munkásságának kibontakozását, melyet kalocsai éve alatt teljesít ki. Itt következik be egyházi emelkedése is: Patachich Ádám (1716–1784) kalocsai érseksége alatt kanonok (1776), majd nagyprépost (1779).

Horányi (és Szinnyei) rövid áttekintését művei felsorolásával folytatja. Első helyen említi az egyik legfontosabb művének tekinthető *Notitia rerum Hungaricarum* (1770) című háromkötetes művét, amelynek több kiadása is volt.⁴ Fontos említenünk még a *Specimen genealogico-prognologicum...* (1774), illetve a *Heraldicae regni Hungariae specimen...* (1766) című művét.⁵

1 L. Tóth 1914. Tímár 1935. Újraközölve l. Tóth 2004, 103–104.

2 Szinnyei 1905, 209–210.

3 Horányi 1777, 3–4., itt: 3.

4 Szinnyei leírásában: „*Notitia rerum Hungaricarum* ab origine ad nostram usque aetatem. Tyrnaviae, 1770. Három kötet, genealógiai táblával (2. bőv. és jav. kiadás. Uott, 1775. Két genealógiai táblával; 3. jav. és bőv. kiadás. Pest, 1785.)” Szinnyei 1905, 209. Horányi 1777, 3.

5 A hosszú címleírásokat l. Horányi 1777, 3–4.; Szinnyei 1905, 209–210.

1. 1. Történetírói alakja a modern irodalom- és történettudományban

Palma alakja és történetírói munkássága szerencsére nem merült feledésbe a régi lexikonszerű összefoglalók- s rövid életrajzokkal, hanem újrafelfedezése a 20. század végén s a 21. században is megtörtént. Érdemes kiemelnünk néhány életéről s történetírásáról szóló munkát. Szörényi Lászlóét, aki a 20. század végén foglalta össze történetírói törekvéseit, valamint Borián Elréd könyvét, aki a költő Zrínyi megjelenését vizsgálta a pálos és a jezsuita történetírásban, s Palma Károly Ferencről is fontos információkat közölve értekezett, amennyire témája megengedte.⁶ Magunk is foglalkozva Patachich Ádám kalocsai érsek kulturális körével, Palma Károly Ferencet is megemlítettük.⁷ Palma jelentőségének szempontjából érdemes megvizsgálni a fent említett két írás fontos megjegyzéseit.

1.1.1. Néhány fontosabb megjegyzés Szörényi László Palma-tanulmányából

Szörényi, előrevetítve a Palma-életmű recepciójának sorsát, írásában a Kazinczy-levelezésben felbukkanó adatokat vizsgálja. Elsőként Szirmay Antal 1790. január 16-án kelt levelét Kazinczyhoz, amely a Palma-mű fordításának szükségességét hangsúlyozza.⁸ A levél e szövegrészlete azonban másról is árulkodik. Egyrészt a *románok* és a *valóságok*, azaz a kitalált és valós történetek

6 Szörényi 1999; Borián 2004, 232—244.

7 Tóth 2004.

8 Kazinczy Ferenc *levelezése*. S. a. r. Váczy János, II., Budapest, 1891, 7. (a továbbiakban: KazLev–Váczy, év, kötet, lapszám.) A levél e szövegrészlete: „*Utóllýára megint kérem Uram Eöcsémet: hogy ne Románokat, de valóságokat írjon. Nem csak férfiak, de aszszonyaink is jobban fognak rajtok kapni. Ne nézzen más nemzeteket. Azok már minden valóságokból ki koptak, azért írnak Románokat, ez csak a' külső írók eszének viszketsége. De szegény Nemzetünknek még tulajdon nyelvén Históriája sincsen. Ajánlom Pálma fordítását. [Kiemelés tőlem, T. S. A.] E' mellett az Nemzetünknek betegsége, hogy mindenkör meséket szeretett irkálni, mint Hallernek az Hármas Históriája, vagy öreg Patainak az Indusokról ki bocsájtott meséji. Ezen betegségből Nemzetünket ki kell gyógyítani, nem pedig régi rosz ízletesébe meggyökeresíteni eötet. Ide nem értem pedig a' jó verseket, és szép gondolatokat. Mert a' ki ezeket nem szeretné, az ember se volna.*” Idézi Szörényi 1999, 158.

elkülönítésével Zrínyi *Adriai tengernek Syrenaia* (1651) előszavának (*Az olvasónak*) híres mondatát juttatja eszünkbe: „*Fabulákkal kevertem az historiát*”. Vagyis, amit az irodalmi mű megenged, különösen a regény, hogy kitalált történeteket sorakoztat fel, azt a história már nem. Másrészt Szirmay úgy véli, más nemzetek már megírták históriájukat („*minden valóságokból ki koptak*”), a magyaroknál viszont hiányzik a nemzeti, magyar nyelvű történetírás. Latin nyelven viszont már van, így ajánlja Palma fordítását. Harmadrészt utal a nemzeti mondavilágra, amelynek meghatározója a fabuláció, amit a történetírás nem engedhet meg. Végül figyelmeztet, hogy élhetnek ezzel, s ezért nem tartoznak ide az emberiséget (*humanitas*) jelző versek.

Szirmay felvetése visszhangtalan, s a jozefinista (protestáns) Kazinczy inkább elutasító az exjezsuita katolikus, s udvarhűnek tartott Palmával szemben.

A Kazinczy-levelezésből Szörényi László még utal néhány adatra: előfordul még Palma neve, de gúnyos vagy lenéző hangnemben említi, kiemelve hiúságát.⁹ Később történelmi adatok helyességének kérdése is előfordul a levelezésben. A Mailath Jánosnak 1817. november 27-én írt levélben mendemondának (mesének) tartja azt a Palma által is elfogadott nézetet, hogy Hunyadi János Zsigmond király törvénytelen fia volt.¹⁰ Hunyadi János történetéhez tartozik szorosabban még egy levélbeli szöveghely is, amit Kriebel János írt Kazinczy-nak 1817. október 26-án. Váczy közlése alapján tudjuk, hogy a levél történeti írásként a Tudományos Gyűjtemény 1818. évi I. kötete 1. füzetében is megjelent: *Halic-Országi Kormányzék Tanácsos, és Kerületbeli Kapitány (Eperjesi születésű) Kriebel János Urnak Levele Kazinczyhoz, Brzezán, Octób. 26-dikán 1817. Hunyadi Jánosnak születése eránt*.¹¹ Mivel a folytatásban majd Hunyadi

9 Rumi Károly Györgynek 1812. szeptember 4-én: KazLev-Váczy, X., 1900, 100. „dass der Historiograph *Palma* selbst in freundschaftlichen Correspondenzen. An seinen Zögling Széchényi sich stets unterschrieb: Fr. Gar. Palma, Episc. *Colophoniensis*.” L. Szörényi 1999, 158.

10 „Ich habe etwas über des Gubernators Hunyadi Geburt geschrieben. Ich wiederlege die Fabel, dass er Sigmunds natürlicher Sohn gewesen sey, wofür ihn Heltai, Benkő, Palma, und andere mehr, machen. Der Aufsatz erscheint in dem January Heft der Tud. Gyűjtemény. Ich will diesen Aufsatz in das deutsche übersetzen, und Ihnen, mein Herr Graf, für das Archiv Ihres Freundes zusenden.” KazLev-Váczy, XV. 1905, 366. L. Szörényi 1999, 158.

11 Szörényi 1999, 53–59.

Mátyás-témát vizsgálunk, nézzük a Hunyadi Jánosról kiemelteket Palma említésével! „A’ mi végre a’ Corvinus nevet illeti, úgy vélekedem, hogy az az ő Hollós nevű ősi jószágának deákra lett fordításából eredeti. De nem léphetek Kaprinainak állítására (Hist. Diplom. H. p. 565.) mintha az az ő fíjának Királysága alatt csapodárságból történt volna; sőt azt lelem inkább hihetőnek, hogy János, mi-nek utána a’ Czímerosztás Zsigmond alatt kezde közönségesebb szokásba menni, (Palma Herald. II. 8, 4.) birtokába lépven Hollós nevű helységnek, hollót veve czímerül, s az erről szóló Diplomában deákosan Corvinusnak neveztetett; kivált, hogy ekkor már Erdélyi Vajda volt.”¹² Kazinczy a Tudományos Gyűjteményben közölt írás végén ezeknek bővebb vizsgálására hívja meg Historiophilusainkat.¹³ Itt is ütközik a mesei vagy mondai világ és a történelmi igazság.

A szöveg két jezsuita történészt is említ: Kaprinai Istvánt (1714–1785; itt valószínűen a *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae Regis Hungariae* című műről van szó – erről később), valamint Palma művét.

Láttuk Kazinczy közönyét, ugyanakkor művei említését, történészi megbecsültségét. Ez a kettősség hatotta át az utókort is, amit Szörényi László jelez: Hóman Bálint a kiváló jezsuita történétírók, Kaprinai és Pray György követőjének tartotta, Kosáry Domokos viszont úgy vélte, a labanc jezsuita álláspont képviselője.¹⁴ A romanticizmus által megfogalmazott kuruc–labanc ellentét alkalmas volt arra, hogy mint exjezsuitát és klerikális történétíró utasítsák el. E régi, még az 1980-as évek történelemszemléletét is meghatározó értékelés helyett célszerű inkább a nemzeti aulikus történétírásról beszélni mind a jezsuiták, mind Palma munkásságát illetően. Ez röviden azt jelenti, hogy a nemzeti históriát s a honi

12 KazLev–Váczy, XV. 1905, 346.; Tudományos Gyűjtemény, 1818. I. 1. 57. Itt még olvasható az utolsó mondatához szánt jegyzet: „De a’ hollós czímer felől azt mondja az V. László’ általam említett Diplomája, hogy azt Hunyadinak Eleji (progenitorIBUS) is viselték. Melly hihetőbb, ha Wratislaus innen-vitte Mazoviába a’ hollós czimert 1220 táján.”

13 Váczy János ezt megette a levélhez írt jegyzetében, amikor Csánki Dezső tanulmányát idézi: „Hasonló képtelenség az a mese is, hogy Hunyadi J. a Zsigmond király természetes fia volt. Zsigmond király 1394 előtt nem járt Erdélyben, a Hunyadi J. hazájában, ekkor azonban Hunyadi J. már 6–7 éves volt. Halálakor (1456) 68-ik évében járt.” L. KazLev–Váczy, XV. 1905, 633. L. Csánki 1887. Csánki adatai ma nem állják meg a helyüket.

14 Szörényi 1999, 159. L. Hóman 1925. 12. fejezet: <http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0009/0012-353.html>. Kosáry 1980, 576.

érdekeket szem előtt tartva a 17. század végétől (török kiűzése) deklaráltan elismerik a Habsburg királyokat magyar királyokként (a kettős királyválasztás ugyanis a polgárháború melegágya volt), s főként már a 18. század első harmada után (különösen lásd a Mária Teréziához fűződő magyar viszonyt) a nemzeti történelem részeként tekintenek uralmukra.¹⁵

Szörényi László tanulmányában ezután műveinek értékelésére s történetírói munkáinak bemutatására tér át. Sorra veszi műveit, különösen a főművének tartott *Notitiát*. Tudjuk, felépítésében megfelelő volt az oktatási céloknak is s több kiadást megért. Az írás ismerteti az egyes kiadások előszavait, s főként a harmadik anyagának bővülését emeli ki. Ahogy megfogalmazza, a legnagyobb különbség az első-második (1770; 1775) és a harmadik kiadás között, hogy a hun és az avar történet megrövidül.¹⁶ Ezt a korábbi kiadások nagy részletességgel mutatják be. Ennek egyszerű oka között említhetjük, hogy a műben jelzett *Hungaria vetus* arányaira ügyelve arra törekszik, hogy az megálljon a *Hungaria nova* mellett. A krónikairódalom (Anonymus és Kézai) is erre sarkallta. A továbbiakban (is) igen érdekes és hasznos adatokat olvashatunk Szörényi írásában.

1.1.2. Borián Elréd Palma elismertségéről és történetírói hitvallásáról

Borián Elréd említett könyvében elismerően és figyelemfelkeltően ír Palma Károly Ferencről. Megemlíti s kiemeli jezsuita tanárait és mestereit. Így az előbbiekből kiemeli a római zárandoklaton az örök városban négy évet töltő Kéri Bálintot (1712–1763), aki főként teológiai tárgyakat tanított, valamint Muszka Miklóst (1713–1783); ő a rend feloszlata után kanonoki feladatokat is ellátott. A történetírásban mesterének számított Kaprinai István, valamint Timon Sámuel (1675–1736), aki behatóan foglalkozott a történetírással. Itt említendő természetesen Pray György is, akivel levelezett. (Az utókorra tizenöt levél ma-

15 Ennek részleteiről itt nem tudunk beszélni. A 17. században kialakulását tekintve megfontolandó Eszterházy Pál (1635–1713) életútja, nádorsága.

16 Szörényi 1999, 164.

radt.)¹⁷ Borián is kiemeli, hogy művét a magyar tanulóifjúságnak szánta: *in usum iuventutis Hungaricae*.¹⁸

Borián érdeklődését a *Notitia* előszava kelti fel. Hozzátehetjük, hogy mindhárom résznél van bevezető. Kétségtől azonban a szerző rátalál a harmadik kiadás (1785) 3. részében olvasható előszó érdekes szövegrészére, amelyben Palma történetírói hitvallását fogalmazza meg. Érdeemes lenne hosszan idézni latinul is e részt, itt azonban meg kell elégednünk Borián kiemeléseivel. A következőket fogalmazza meg Palma alapján a történész feladatáról: „*Ne legyen pártokhoz kötődő, tartsa meg a középutat (medium tenere). Ez a magyar történelemben azt jelenti, hogy egyrészt ne vonja kétségbe apostoli királyaink jóakarátát, ne fordítsuk el intézkedéseiket hamis értelmezésekkel (iniquis interpretationibus), másrészt ne kövessük azokat a történetírókat, akik sötét színekkel festették le Magyarországot, és kevesek hibáját az egész népre vonatkoztatták, mintha szatírát és nem történelmet írtak volna.*”¹⁹ A történezt tehát a cicerói–horatiusi (Arisztotelésznél meglévő) közép elméletének értelmében óvja a szélsőségektől, másrészt a nemzeti aulikus szemlélet értelmében az apostoli (Habsburg) királyok jóakarátára figyelmeztet. Harmadrészt pedig ugyancsak a mérték megtartásával arra figyelmeztet, hogy egyesek hibáját ne a magyar népnek róják fel.

E rész zárásaként (ezt Borián már nem közli) azért arra hívja fel a figyelmet, hogy a történelmi szükségszerűség is úgy hozta, hogy a magyar királyság maradékanak megőrzését és a töröktől való szabadulást a felséges ausztriai ház szolgálta.²⁰

Végül az előszó befejezése is figyelemreméltó, ahol azt kéri, tekintsenek el műve hiányosságaitól, és igyekezzenek a nagy elődök hősi tetteit utánózni: „*atque heroica Majorum facinora imitari.*”²¹

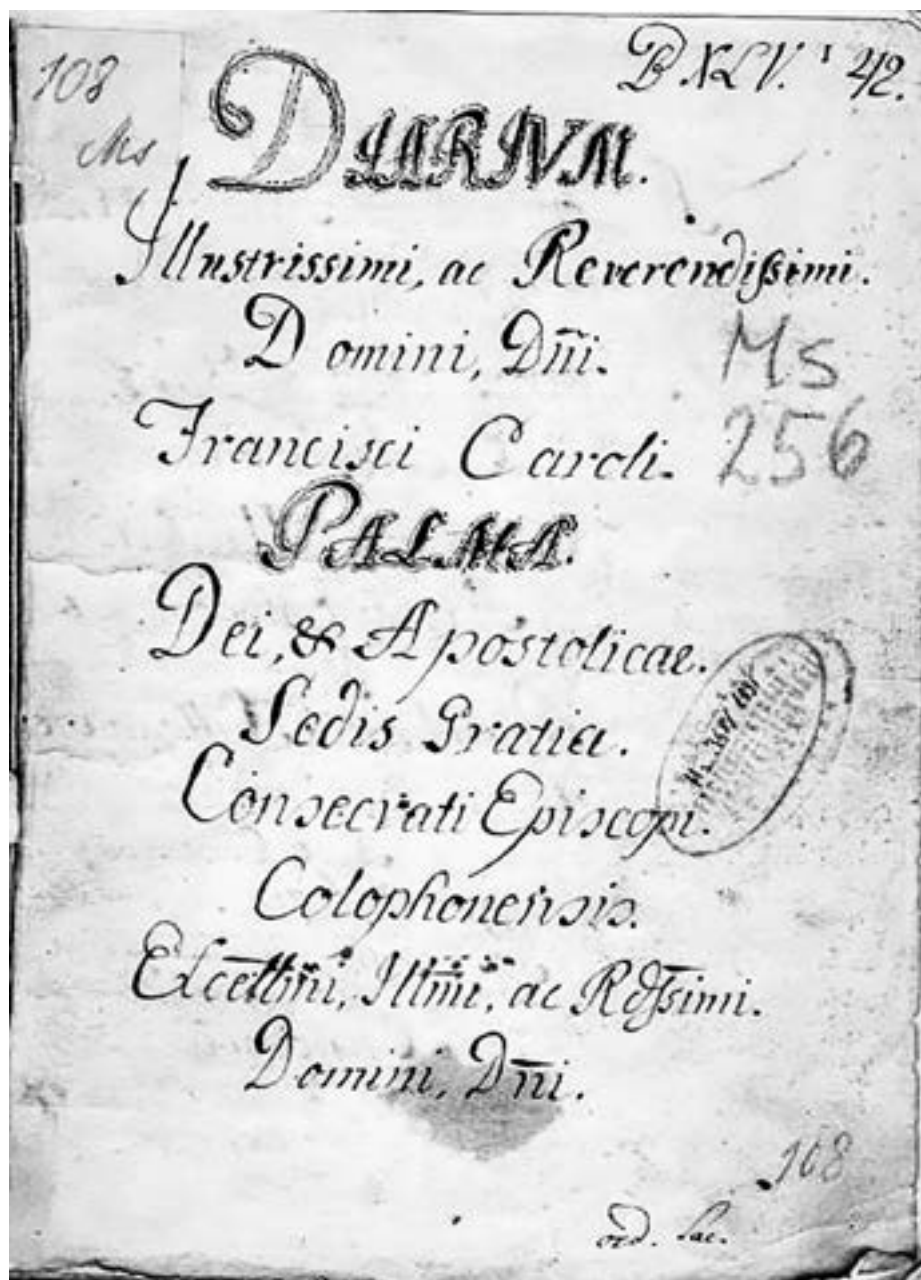
17 Borián 2004, 232–233.

18 Borián 2004, 233.

19 Borián 2004, 233–234. L. Palma *Notitiájában*: Tyrnaviae, 1785. számozatlan [10–11.]

20 *Notitia*, i. m. „*Certe vel acerbissimis illis temporibus Hungarorum in tuendis adversus Ottomanos Regni sui reliquiis, etsubinde a servitute fortitudo, nec non in Augustam domum Ausztriacam fides multis luculentisque argumentis probata fuit*” Ne menjünk el a török említése mellett, s hadd hívjuk fel a figyelmet Schmitt Miklós (1707–1767) jezsuita történész háromkötetes munkájára: *Imperatores Ottomanici a capta Constantinapoli, cum epitome principum turcarum*. Nagyszombat, 1747–1752. (2. kiadás: két kötetben: 1760–1761).

21 Borián 2004, 233.

1. kép: A Diarium

Borián Elréd könyvében a továbbiakban a *Notitia* kiadásairól beszél, s témájának megfelelően Zrínyi korának megjelenését tárgyalja Palma művében.²²

Művei közt hadd utaljunk még a már említett kéziratos *Diariumára*, amely őrzi önéletírását, s ugyancsak feldolgozásra vár.²³

2. Palma Mátyás királyról írott fejezetének néhány részlete

Szirmay Antal a Kazinczyhoz írott levélben hiába ajánlotta Palma fordítását, nem valósult meg. Így latin nyelven állnak rendelkezésünkre művei, ami a nyelv oktatásának visszaszorulásával és *nemzetietlennek* való megbélyegzésével (Pápay Sámuel, 1808) nemcsak Palma művének, hanem a magyarországi latin nyelvű irodalmi műveknek is a lassú feledését eredményezte, pedig megérdemelnék művei a velük való behatóbb foglalkozást és a fordítást. A következőkben sem történetírói munkáinak *mélyégeit* (adatait, szövegkritikáját stb.) keressük, hanem – már utalva pedagógiai célzatára, a királyonként tagolt fejezetek és alfejezetek metódusára – a történelemoktatás befogadhatósága szempontjából tekintünk át részben egy fejezetet. Mégpedig, mivel szó volt már Hunyadi Jánosról, a Mátyás királyról szóló rész fontosabb megállapításait, amely a hu-

22 Borián 2004, 234–244.

23 Palma Károly Ferenc kéziratos *Diariumát* a kalocsai Érseki Könyvtár őrzi. Palma naplója az 1781–1784-ig (az érsek haláláig) terjedő időszakot rögzíti. A naplót Palma szertartó titkára, Sztatkovits Máté vezette 1781-ig, majd 1782-től Eller József folytatta a *Diariumot* latin nyelven. A napló elején találjuk Palma önéletrajzát, melyet 1781-ben mondott tollba Sztatkovitsnak, aki eredetileg maga is jezsuita növendék volt, majd Kalocsán a papnevelő intézetben tanult. Jelzete: Ms 256. L. Boros 1989. 62. Teljes címe: *DIARIUM Illustrissimi, ac reverendissimi Domini, Domini Francisci Karoli PALMA. Dei, et Apostolicae Sedis Gratia. Consecrati Episcopi Colophonensis. Excellentissimi, Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini, Domini Adami e L[iberis] B[aronibus] Patachich De Zajezda. Metrop[olitanae] Coloc[ensis] et Bács[iensis] Ecclesiarum. Canonice Unitarium Archi-Episcopi etc. In Pontificalibus Suffraganei Ejusdem M[etropolitanae] E[cclesiae] C[olocensis] Infulati Praepositi Majoris et Canonici s[anctae] Theologiae Baccalaurei. Proto-Notarii. Apostolici S[anctae] Sedis Consistorialis. Prout et Incltyi Comitatus Bacsiensis. Tabulae Judiciariae Primarii. Assessoris.*

manista történetírás fontos szöveghelyeit tovább víve, a szerző korának közvetítette azt az általános Mátyás-képet, amelyet pl. Berzsenyi Dániel is igyekezett megfogalmazni a *Nagy Lajos, és Hunyadi Mátyás* című ódájában.

2. 1. A *Notitia* (1770) Mátyás királyról

A *Notitia rerum Hungaricarum* 1770-ben Nagyszombatban megjelent mű második részének (*Pars secunda*) első szakasza foglalkozik az ún. *vegyes házi királyokkal*. A tanulmányosságának és az olvasónak az áttekintést segítő táblázatokat közöl: *Regum II. periodi genealogicae tabellae*. E műben összesen hetet, amelyek közül az első az 1301–1540-ig tartó periódust tekinti át. Kétségtől eltekintve a történelmi szakasz kiemelkedő uralkodója Nagy Lajos, a német-római császár Zsigmond és Mátyás király. Halála után viszont hanyatlás következik, amelyet a törökkel szövetséges Zápolya (Szapolyai) halála zár le.²⁴

A Mátyásról szóló rész a műben mintegy nyolcvan oldalon mutatja be a történéseket és az uralkodót: *Mathias I. Rex XXXV. A. C. MCCCCLVIII*.²⁵ Tanári módon, a lapszálon jelzi a témát (pl. az első: *Qua vis electus Mathias?*). A Mátyás-kép szempontjából itt tekintsünk el az ismert eseményektől, s nézzük azokat a részeket, amelyek az oktatás oldaláról is meghatározóak voltak a recepció szempontjából. E néhány kiemelt fejezet (*Quanta gloria gestum; Quis illi corporis habitus; Quae animi decora; Quae regendi dotes; In quem florem evectae sub eo scientiae et artes?*) tetteit és megjelenését, testi és lelki adottságait emelik ki. Ahogy jeleztük, ismert dolgokról van itt szó, amelyek tankönyvi megjelenést kívánnak.

Elsőként nézzük a *Quanta gloria gestum* című rész főbb kiemelését, amely Mátyás ausztriai hadjáratára (1484) és Bécs elfoglalására vonatkozik. Jeles része ez a magyar történelemnek, hiszen a török egyszer sem tudta elfoglalni Bécset, míg Mátyás meghódította. A kiválasztott részlet szól a kitartó ostromról s elfoglalásáról. Lábjegyzetben utal a kiéheztetett városra, valamint Posztumusz

24 Hadd emlékeztessünk itt Berzsenyire, aki a *Kesergés*, illetve *A Magyarokhoz I.* versében *Zápolya öldöklő századjáról* beszél!

25 Palma 1770, 225–306.

RERUM HUNGARIÆ

Secundæ, sive mixtæ Periodi series.

Anni aditi Regni.		Anni obitus.
1301	WENCESLAUS BOHEMUS -	1306
1305	OTTO BAVARUS - -	1312
1308	CAROLUS I. ROBERTUS ANDEG.	1342
1342	LUDOVICUS I. MAGNUS -	1382
1382	MARIA I. - - - -	1392
1384	CAROLUS II. PARVUS -	1385
1387	SIGISMUNDUS LYCELBURGICUS	1437
1438	ALBERTUS AUSTRIACUS -	1439
1439	ELISABETHA - - -	1442
1440	ULADISLAUS I. POLONUS -	1444
1446	JOANNES DE HUNYAD GUBERN.	1456
1453	LADISLAUS V. POSTHUMUS -	1457
1458	MATHIAS I. DE HUNYAD -	1490
1490	ULADISLAUS II. POLONUS -	1516
1516	LUDOVICUS II. ; - - -	1526
1526	JOANNES DE ZAPOLYA -	1540

2. kép: Királyok és uralkodásuk táblázata Palma művében (1.).

László (V. László, 1440–1457) trónra lépése előtti hasonló ostromára.²⁶ Forrását is megjelöli: Pray György *Annales Regum Hungariae* (Vindobonae, 1766) című műve 3. részének e fejezetét.²⁷ Szót ejt a városban rendezett diadalmenetről is, amelyről (itt nem Palma művéből) tudjuk, hogy társzekereken élelmet vitt a kiéhezett lakosoknak.²⁸ Még azt is nyomatékkal említi, hogy Mátyás uralmát Ausztria mellett Stíriára (Stájerország), Karintiára, Karnioliára is kiterjesztette. Végül megjegyzi, hogy különösen ezután sok év gyakorlatában szemmel tartotta annak jeles tudományát, műveltségét, jótékony adományait és békéjét. Később is nagyon szerette Bécset és gyakran látogatott oda.²⁹

Itt kell megemlítenünk egy magyarul verselő poéta, a református lelkész, Ketskeméti (Kecskeméti) Zsigmond (1737–1821) vállalkozását, aki Palma Károly Ferenc munkája után versbe szedte a magyarok eredetét és királyainak történetét.³⁰ E részhez a következő strófa tartozik:

26 1452 márciusában a magyar és az alsó-ausztriai rendek (akikhez közben csatlakoztak a felső-ausztriai, a cseh és morvaországi rendek is), szövetségre léptek Frigyes ellen, és június 20-án, amikor Frigyes a gyermek Lászlóval Bécsújhelyre érkezett, 16 ezres osztrák és cseh haderő kerítette be.

27 Pray 1766, 121–122.

28 Erről l. Juhász 1985, 34–36.

29 Palma művének latin szövege (jegyzetekkel): „*Diu invicto animo arctissimam illam obsidionem tulere Viennenses: donec* (A: Cum Cives Viennenses extrema fame laborantes Fridericum de auxilio interpellassent, reposuisse fertur, paterentur ipsi eam mediam, quam olim se Neostadii A. MCCCCCLII. Ladislai Posthumi causa obfestum tolerare coegissent. Annal. Reg. Hung. ad A. MCCCCCLXXXV.) *soevissima adacti inedia Calendis Juniis ejusdem anni deditionem fecere. Urbem splendidissima cum pompa triumphantis more ingressus Mathias, exercitum ad occupandam reliquam Austriam dimisit: quæ postquam pene tota* (A: Non Austriam folum, fed & Styriae, Carinthiae & Carnioliae partem in Mathiae potestatem venisse, patet ex tabulis concordiae inter Maximilianum Imperatorem & Uladislau Hungariae Regem A. MCCCCXCI. initis, quas vide in Annal. Ad hunc Annum.) *brevi tempore in ditionem redacta fuisset, ut res suas illic stabiliret, ac una provincialium animos conciliaret, universis Austriae Ordinibus Viennam conventum indixit: in quo accepto fidei Sacramento praeter alia ad communem salutem constituta, ita moderate vectigalium rationes descripsit, ut gravissimis, quæ a Friderico impositæ fuerant exactionibus antiquatis, mitissima tributa imperarit, quæ nunquam deinceps ad obitum usque auxit. Qua moderatione id consecutus est, ut amaretur ab Austriacis, neque eos Hungaricæ poeniteret dominationis: praecipue postquam plurium annorum usu insignem ejus sapientiam, humanitatem, munificentiam & æquitatem perspexere. Quanquam et ille Viennam postea dilexit impensius, frequentiusque invisit.”* Palma 1770, 279–280.

30 Cimleírása: A Magyaroknak eredetéről, ezeknek Királyjainak életéről, Viselt dolgaik-

*Ekkor foglalta-el Mátyás az Austriát,
Ekkor hodoltatta-meg Karnióliát,
Ekkor adózóvá tette Karinthiát,
Ugyan ekkor hajta magához Stiriát.*³¹

Palma, amikor a nagy elődöket említette az előszóban, azok dicső tettei mellett testi és lelki tulajdonságaikra is gondolt. Különösen így van ez Mátyás esetében, akinek alakjáról és lelki tulajdonságairól már a humanista történetírás (Bonfini), és pl. a dicső tetteket megörökítő Galeotto Marzio is beszámolt. Ismert, hogy Galeotto Mátyásról szóló művét (*Galeoti Martii, de Dictis et Factis Matthiae Ungariae Regis*) sokszor kiadták, pl. 1563-ban Bécsben Tor-dai Zsigmond jelentette meg. Ajánlásával a 18. században is napvilágot látott Schwandtner János György *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini* (Bécs, 1746; 1768) című forráskiadványában.³² Galeotto műve 23. fejezetében olvashatunk alakjáról (Schwandtner kiadásából idézzük): „*cum rex Mathias, virium mediocrium, pulchritudinisque virilis sit, videaturque. Nam capilli [sic!] non pleni [sic!] rutilo sub crispo, denso, atque promisso, oculis vividis et ardentibus, colore genarum rubicundo, longis manuum digitis, quorum minimos non plene extendit; Martiali potius, quam Venerea pulchritudine decoratur.*”³³

Palma jellemzése (*Quis illi corporis habitus*)³⁴ így hangzik: „*juvat tamen pauca quaedam de illius corporis animique dotibus huc adscribere. Fuit Mathiae statura corporis aliquanto majuscula, forma eximia, aspectus generosus,*

ról, halálokról, temettségekről, kik alatt mi jött a' Magyar Koronához, és mi nyeretett-el. PÁLMA FERENTZ KÁROLY ÚR' MUNKÁJÁBÓL magyar Versekben tsinált rövid HISTORIÁTSKA KETSKEMÉTI ZSIGMOND Polgári Prédikátor által, Posonyban, é. n.

31 Ketskeméti, i. m. 72.

32 Schwandtner 1746-ban megjelent kiadásában l. 519–565. A háromkötetes munka 1768-ban is megjelent, itt a *Második kötetben (Pars secunda)* találjuk a művet: 163–208.

33 Schwandtner 1768, II., 190. Magyarul l. *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv*, Magyar Helikon, Bp., 1979. 69. Ford. Kardos Tibor. „hiszen Mátyás király közepes erejű volt, férfias szépségű, és férfinak is látszott. Haja nem kimondottan vörös, enyhén hullámos, sűrű és hosszan lecsüngő. Szeme élénk, tűzben égő, orcája piros, keze hosszú ujjú (csak kisujját nem nyújtotta ki egészen), szóval inkább Mars, mint Vénusz szépségével ékes.”

34 Az egész részt l. Palma 1770, 287–290.

*magnanimitatem referens, rubens facies, coma flava, vegeti et subnigricantes oculi: obtutus ejus liber ac rectus leonis more; oculis nunquam fere inter intuendum conniventibus: si quem obstinato vultu aspexit, favorem; sin limis oculis, infensum portendebat. Frons illi porrecta, caput addecens, sine menda nasus, mentum, collum prominens: os aliquantum diductum.*³⁵ A testi tulajdonságok felsorolásánál talán külön kiemelendő, hogy az élénk fekete szemhez „az oroszlán pillantásának nyíltságát” párosítja. Ismert, hogy a Mátyás-fiziognómia az oroszláné.

A közölt részlet utolsó mondatához jegyzet is tartozik, amelyben Kaprinai művének szöveghelyére utal.³⁶

„A test alakjától nem tért el e lélek, amit mindenek előtt a méltó erények bíztak rá a keresztény fejedelemre” – kezdi a lelki ékességeket bemutató rész: *Quae animi decora?*³⁷ Mindenekelőtt a husziták ellen vívott háborúját emeli ki, amivel megakadályozta, hogy Magyarországra e vészes eltévelyedések befurakodjanak. Súlyzottan említi kegyességét (pietas), majd e kiemelt rész azzal fejeződik be, hogy a vallásossággal kötötte össze a magyar királyoknak Mária iránti sajátos kegyességét.³⁸ Ide lábjegyzet is tartozik, amelyben megjegyzi, hogy elsőként (úgy tudja) magyar aranyból Mátyás veretett új pénzt Mária képmásával. Ezzel kapcsolatban *Heraldicae Regni Hungariae specimen* (Bécs, 1766) című művére hivatkozik, amelynek 51. oldalán ír erről.³⁹ Itt a következőket olvassuk: „*Illorum quidem nummi ad Mathiam usque Corvinum, quantum mihi cognitum, nullum iconis Marianæ præferunt vestigium. Hujus autem aurei quidam*

35 Palma 1770, 287–288.

36 Palma 1770, 290. „Ejus vultum eleganter expressum, vide apud Kaprinai in Hung. Diplom. pag. 7. ex nummo memoriali aureo, qui in Cimelio Illuftrissimi æque ac litteratissimi Viri Pauli Festetics de Tolna ad Excelsam Cameram Vien. Aulican AUGG. MM. a confiliis.”

37 Palma 1770, 289–290., itt: 289.

38 E részlet teljes latin szövege: „Quo in religionem orthodoxam esset studio, et bello Bohemico in Hussitas suscepto et singulari sua vigilantia, qua prohibuit, ne in Hungariam pestiferi errores irrepent, patefecit. Eximia adhæc erat in iis, quæ ad Deum pietatisque officia pertinent, devotione ac reverentia. Ut adeo Nuncius Apostolicus scribere ad Pontificem non dubitarit, tanto silentio, tanta devotione Missæ sacrificio, ceterisque Ecclesiæ ceremoniis interesse solitum Regem Mathiam, ut rubori sibi fuerit, se in iis, quæ ad divinum cultum & animarum ædificationem spectant, a seculari Principe superari. Religioni conjunxit propriam illam Regibus Hungaricis pietatem Marianam.” Palma 1770, 289.

39 „*Primus quod sciam Mathias Mariana effigie auro Hungarico novum adjecit pretium. Vide Specimen Herald. Hung. pag. 51.*” Palma 1770, 289.

*ita conformati sunt; ut faciem alteram laudata icon, alteram Divus Ladislaus occupet. Donec itaque decessorum Mathiae Mariani nummi a quoquam in lucem proferantur; nemo illi ut minimum restitutorum auro insignium Marianorum gloriam abjudicare poterit.*⁴⁰

Maga is kiemeli, hogy a magyarok nagyasszonyának tiszteletére sokakat buzdított, ugyanakkor romjaiból templomokat állított helyre, amelyek közül az is a Mátyás nevet viseli Budán, ahol a jezsuita rend tagjai szolgáltak.⁴¹

A Mária-kultusz vonatkozásában hadd említsük itt meg Palma rendtársának, Fridwalszky (Fridwaldszky) Jánosnak, a mineralógia tudománya művelőjének könyveit: *Reges Hungariae Mariani, ex antiquissimis diplomatis aliisque manuscriptis conscripti* (Viennae, 1775), valamint *Heroes Hungariae Mariani, ex antiquissimis diplomatis aliisque manuscriptis conscripti* (Viennae, 1775), amelyek címe a magyar királyok és hősök *máriai* voltáról beszél s a Mária-kultuszt emeli ki.

Térjünk vissza még a Palma munkájából kiemelt s tárgyalt Mátyás-fejezethez: a folytatásban igazságosságáról ír: annak ő maga nagy művelője volt – jegyzi meg – és szokatlan eljárásokkal felügyelte, hogy mindenütt szentül megőrizték azt. A Mátyás-mondákban olvasható álruhás országjárásáról tesz említést (királyi és mezővárosok, falvak), ahol, ha jogsértést tapasztalt, nem nézve sem a személyt, sem méltóságát, szigorúan büntetett. Ezért terjedt el halálával az a közmondás: *Meghalt Mátyás, oda az igazság.*⁴²

Érdeemes lenne a további részeket is vizsgálni, például akár uralmának jótéményeiről (*Quae regendi dotes?*) vagy, hogy mily virágzásba indultak uralma alatt a tudományok és a művészetek (*In quem florem evectae sub eo scientiae et artes?*) szóló részt.⁴³ Az előzőnél kiemeli, csodálandó, hogy Mátyást nem szü-

40 Palma 1770, 289.

41 Palma 1770, 289–290.

42 Palma 1770, 290. „Justitiae autem cum ipse eximius cultor esset; insolitis plane rationibus procurabat, ut ubivis sancte observaretur: Provincias enim urbes, oppida, vicus obire, et quae illic in aequitatem peccata exploraverat, severis poenis restituere in more habuit, idque nullo personarum dignitatumque discrimine. Ut adeo ab ejus obitu in proverbium abierit: Mathias obiit, justitia periiit.”

43 Palma 1770, 290–298.

letése jogán, nem a királyi méltósághoz rendelt szabályok alapján választották meg, ezért szembetűnően értett az uralkodás művészetéhez. Egyenes jellem volt, és az ügyek sokféle alkalmazásában még tanítójánál is gyakorlatiasabb.⁴⁴ E néhány sor is mutatja, hogy a dicséret hangján szól Mátyás uralkodói hajlamáról.

Hasonlóan gazdag tárházát adja tudományos és művészetpártolói és művelői törekvéseinek a fentebb említett rész. Mátyás e jeles tulajdonságait az isteni és emberi dolgok megismerésének javát szolgálták – kezdi e részt Palma.⁴⁵ Említi környezetének jeles tudós férfijait, Vitéz Jánost és Bonfiniét is, akinek *Rerum Hungaricarum Decades* című műve VII. könyve 4. részében olvasható kis versikét idézi Palma, amivel jelezni tudjuk Mátyás művészeti tevékenységét:

Atria cum statuis ductis ex aere, foresque
Corvini referunt Principis ingenium.

Matthiam, partos tot post ex hoste triumphos,
Virtus, Aes, Marmor, Scripta, perire vetant.⁴⁶

Palma művének Mátyás-fejezete a király uralkodói kultuszát szolgálja, s a humanista történetírás nyomdokain haladva a katolikus (jezsuita) történetírás megnyerő Mátyás-képet tár olvasója elé, amely (ahogy jeleztük) oktatási célú. Mátyást a huszita eretnek tanok megfélemezőjeként mutatja be, ezzel azt jelezve nekünk, hogy a protestáns történetírás Mátyásról vallott nézetei nem lehetnek ennyire elfogadóak. Tóth Gergely meg is vizsgálta a kora újkori protestáns múltszemlélet Mátyásról írott fejezeteit, ami tanulságot szolgálhat a történet-

44 Palma 1770, 290–291.

45 Palma 1770, 293.

46 Bonfini 18. századi, Bél Károly András (1717–1782) által kiadott latin nyelvű kiadását használtuk. L. Antonio Bonfini *Asculani Rerum Hungaricarum Decades libris XLV*. Editio septima [...] recensuit et praefatus est D. Carolus Andreas Bel, Lipsiae, 1771. 647. Palma művének lábjegyzetében: i. m. 297. Magyarul: „Bronzból öntött szobrokkal teli csarnokok, ajtók / Jelzik Corvinus nagyszerű lelkületét. / Virtus, márvány, bronz meg az írás tartja örökké / Életben Mátyást, nemcsak a sok diadal.” L. Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*, ford. Kulcsár Péter, Osiris–Balassi, Budapest, 2019. 984.

írás felekezeti megosztottsága, vagy éppen a történelemszemlélet kiegészítése szempontjából.⁴⁷ Érdemes lenne Palma (és a jezsuita történetírás) e szempontú vizsgálata, összevetése is.

Összegzésként (célok és feladatok)

Reméljük, írásunk legalább azt a célt elérte, hogy újra Palma Károly Ferencre (és a jezsuita történetírás számottevő történészeire és anyagára) vessük ismét tekintetünket. A fordítás szükségessége merült fel az idézett Kazinczy-leveélben, időszerű lenne tehát műveinek magyarul való közlése, értékelése, akár a *Hungaria vetus* őstörténetének, akár a *Hungaria nova* királytörténeteinek feldolgozása, hogy más műveit már ne is említsük. E kérdést jószerint megoldaná az életmű monografikus feldolgozása, ami lendületet adhatna a fordításnak is.

Palma életműve a 18. században virágzó jezsuita történetírás része, így az egészet sem szabad felednünk. Szükség volna a jezsuita történetírók bibliográfiájának elkészítésére s a 18. századi jezsuita történetírás történetének megírására. Ugyanakkor szükség lenne Palma mestereinek, Kaprinai István és Pray György életművének behatóbb ismeretére is. Örömteljes, hogy Pray életműve, történetírói munkássága mindinkább újszerű megvilágításba kerül.

A 18. században a nemzetállamok jezsuiták elleni támadásának, a rend megszüntetésének árnya vetül történetíróikra is. Sok irányból történt már kísérlet manapság a renddel kapcsolatos újszerű látásmód kialakítására a protestantizmus által is sugallt előítéletes felfogással szemben (itt gondolhatunk a jakobinus Kazinczy megfogalmazására⁴⁸, majd labanc és aulikus mivoltuk hangsúlyozására), a közhelyektől azonban nehéz szabadulni.

47 Tóth 2019.

48 Ismert, hogy egy beszélgetés alkalmával Szentimrey Pál birtokos a szabadkőműveseket a jakobinusokkal azonosította: „*Quidque dicatur, Latomi sunt Jacobini*” (Bármit mondanak, a szabadkőművesek jakobinusok). Kazinczy erre így válaszol: „*Civitates miscere, reges sicario modo tollere non Latomorum est, sed Jesuitarum*” (Az államokat felforgatni, a királyokat orgyilkos módjára elveszteni nem a szabadkőművesek, hanem a jezsuiták szokták). L. Kazinczy levelezésében: Rummy Károly Györgynek, 1809. november 30. In: KazLev–Váczy, 1896, VII., 114. L. még erről: Váczy 1915. 486–487.

3. kép: Palma Károly Ferenc arképe (1765). Johann Ernst Mansfeld (1749–1796) rézmetszete (részlet) – a Notitia harmadik kiadásának első részében a belső címlap előtt

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Borián 2004.** Borián Elréd: *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében.* (Pannonhalmi Füzetek 50.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2004.
- Boros 1989.** Boros István: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kéziratkatalogusa. 1850 előtti kéziratok.* OSZK, Budapest, 1989.
- Csánki 1887.** Csánki Dezső: Hunyadmegye és a Hunyadiak. *Századok*, 21. (1887) 8–31.
- Hóman 1925.** Hóman Bálint: *A forráskutatás és forráskritika története Magyarországon.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925.
- Horányi 1777.** Alexius Horányi: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum.* Antonius Loewius, Viennae–Posonii, 1775–1777.
- Juhász 1985.** Juhász László: *Mátyás király Bécsben.* Nemzetőr, München, 1985.
- Kosáry 1980.** Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Akadémiai, Budapest, 1980.
- Palma 1770.** Carolus Franciscus Palma: *Notitia rerum Hungaricarum ab origine ad nostram usque aetatem.* Tyrnaviae, Typis Academicis, 1770.
- Pray 1786.** Georgius Pray: *Annales Regum Hungariae ab anno Christi 997 ad annum 1564 deducti*, III. Trattner, Vindobonae, 1766.
- Schwandtner 1746.** Schwandtner, Joanni Georgii *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini.* Kraus, Vindobonae, 1746.
- Schwandtner 1768.** Schwandner, Joanni Georgii *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini.* Trattner, Vindobonae, 1768.
- Szinnyei 1905.** Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, X. Hornyánszky, Budapest, 1905.
- Szörényi 1999.** Szörényi László: Palma Ferenc Károly történetírói munkássága. In: Szörényi László: *Studia Hungarolatina. Tanulmányok a régi magyar és a neolatin irodalomról.* Kortárs, Budapest, 1999. 158–168.
- Tímár 1935.** Tímár Kálmán: Palma Károly Ferenc önéletírása. *Egyházi Lapok* (1935) 267–269.
- Tóth 1914.** Tóth László: Palma Károly élete és munkái. *A rózsashegyi főgimnázium értesítője*, Rózsashegy, 1914.

Tóth 2004. Tóth Sándor Attila: *Rómából a pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa.* METEM, Budapest, 2004.

Tóth 2019. Tóth Gergely: „Mathias Augusto similis”. Mátyás király a kora újkori protestáns műltszemléletben. In: Békés Enikő et al. (szerk.): *A reformáció és a katolikus megújulás latin nyelvű irodalma.* BTK, Budapest, 2019. 45–56.

Váczy 1915. Váczy János: *Kazinczy Ferencz és kora, I.,* MTA, Budapest, 1915.

The historiographer Károly Ferenc Palma

ABSTRACT: Károly Ferenc Palma is a prominent figure in Jesuit historiography in Hungary, whose work, *Notitia Hungarorum*, discussing Hungarian history and kings has been published in three ever-expanding editions. Already in his own time, his work was considered suitable to be published in Hungarian and to serve educational purposes. This history of reception forms the first part of the dissertation, followed by a selection of chapters on King Matthias, with the main focus on the transmission of the cult of the illustrious king in the work.

KEYWORDS: Jesuits, the history of historiography, King Matthias, genealogy, poetic narration

